భరణం

"**నేయం** అన్నేయమేఁ ఈ కోరుట్లంట అదే జరగతంది, మీలాయర్లూ అదే సెప్పతన్నారు. మావూ అదే ఇంతన్నాము. పేరుకు నేయదేవతే.... ఆడదాయే! ఆ యాడదానికి కళ్ళకి గుడ్డ కట్టినట్టుగానే మా యాడోళ్ళకి ఈ నేయం కాళ్ళుసేతులు కట్టేసింది. మూతీమోర కుట్టేసింది. నేయమొక్కటే కాదు ఈ లోకమే ఇలాగుంది." పోలమ్మ - పెంటపోలమ్మ అమ్మోరులా వుంది. ఆ గొంతు యాభై ఏళ్ళావిడ గొంతులా లేదు.

మునుస్వామి లోకాన్ని సర్దలేక తన నల్ల కోటుని సర్దుకున్నాడు. కళ్ళద్దాల్ని సర్దుకున్నాడు. చేతిలోని ఫైలుని సర్దుకున్నాడు.

పోలమ్మ చూసిన చూపుకి మునుస్వామి నోరెత్తలేదు. కన్రెప్పలెత్తలేదు. కోర్టు ఆవరణంతా పరికించి చూసాడు. అతనికి జూని, జూలోని జంతువులను చూసి నట్టనిపించింది. పోలమ్మని ఏ జంతువుతో పోల్చాలో అతనికి తేలలేదు. అతగాడ్ని అతగాడే తల్చుకుంటున్నప్పుడు నక్క ఎందుకో గుర్తుకు వచ్చింది.

"నమస్కారమండీ" అప్పుడే వచ్చిన ఓ యువతి నమస్కారం చేస్తే, తలకదిపి నమస్కారాన్ని అందుకున్నాడు మునుస్వామి. విషయం చెప్పమన్నట్టుగా ఆమెవేపు చూసాడు. పోలమ్మ శాంతపడుతూ ఆమెవేపే చూసింది.

" ఆయనతో విడాకులు పడ్డాక ఈ ఏడేళ్ళ లోనూ ఎప్పుడూ ఇలాగ జరగలేదు. మూడు నెలలుగా డబ్బులు అందలేదు. ఏమి జరిగిందోనని ఒకటి రెండు నెలలు ఆగాను. వాకబు చేసాను. ఆయన పెళ్ళాం పిల్లలతో క్షేమమే. మరెందుకు డబ్బులు పంపలేదో తెలీదు. అయినా వచ్చేది ఎంతో మీకూ తెలుసు. అయిదొందలు నాకు. పిల్లాడికి ఏడేళ్ళు

నిండినా రొండొందల యాభయ్యే. మొత్తం ఏడొందల యాభై. నేను చదివిన చదువుకు ఒకటి నుండి ఐదు తరగతులకు ప్రవేట్లు చెప్పితే ఓ మూడు నాలుగొందలు వస్తోంది. అవి కూడా సమయానికే లేవు. వేసవి సెలవులు ఇచ్చేరని ఎటుపిల్లలటు ఊళ్ళకి పోయారు. చాల కష్టంగా వుంది. పస్తులయినా ఎన్నాళ్ళని పడతాం?..." అందామె. ఆమె చెప్పేనప్పుడు కళ్ళలో నీళ్ళూరాయి. ముక్కు బుస బుసలాడింది. మనిషి వణకడం గొంతులోనూ కనపడింది.

పోలమ్మ లేచి నిలుచుంది.

మునుస్వామి పెద్దభారాన్ని మోసి అలసినట్టు చెమట తుడుచుకున్నాడు.

పోలమ్మే మాట్లాడింది.

"నీ పేరేమిటోగానమ్మా.... నీకొచ్చిన ఏడొందలయాభైతోటి బతకడం కనా కష్టమే కాదన్ను...కానమ్మా నాకొచ్చింది ఎంతో తెలుసా? నూటేబైరూపాయలు. మరినూటేబైతో బతకడం ఎంత కష్టమో ఈకోర్టుట్లు ఎరగవు. ఈ లాయర్లు ఎరగరు. లేపోతే పాతికేళ్ళుగ ఏటయినారో.... ఎలాగ బతకతన్నారో సూసిందా? ఇడాకులు ఇవ్వడంతోటి సరా? మున్సబు మొగిడికి నాయుడు మొగిడికి అంతకంటే రాదంటారు. ఇవ్వలేడంటారు..."

మునుస్వామి అడ్డు తగిలాడు. "నువ్వాగు పోలమ్మా, అయినా ఏం చేయమంటావ్? ఆదాయాన్ని బట్టే భరణం. మనోవర్తి,.... పుష్పా..." యువతితో ఏదో చెప్పబోయాడు.

"మరి లాయరు గారు, ఆనందుకి అయిదువేలు దాక అందుతుంది. అందులో పదోవంతు అయిదొందలు నాకు మనోవర్తి ..." పుష్ప అంది.

" బాగుంది బాగుంది... నేనేదో జడ్జీనయినట్టు, స్టేటిస్‌టిక్స్ నాతో చెప్తే ఎలాగ? ఇప్పటికి ముప్పై ఏళ్ళుగ ఉద్యోగస్తుని భార్యకు కూడా అయిదొందల రూపాయలే మనోవర్తి! ప్రభుత్వం దాన్ని మార్చలేదు. కోర్టు ఆర్డర్ వేయలేదు. రివైజుడు పేస్కేల్సు వచ్చి జీతాలు పెరిగాయి, కాని మనోవర్తి పెరగలేదు..." ఆఖర్న ఏదో జోకు వేసినట్టుగ తనకు తనే నవ్వుతూ చెప్పాడు మునుస్వామి.

"నువ్వు జడ్జీ అయినా మార్చవు.." పోలమ్మ రోతగా అంది.

"మార్చకపోతే నువ్వాదులుతావా పోలమ్మా? అయినా మీ నాయుడికి ఉద్యోగం పోయింది. నీకు మనోవర్తి ఇవ్వలేడట. నువ్వు పిటీషనుపెడితే అతగాడ్ని అరెస్టు చేస్తారేగాని అయిదుపైసాలయినా కోర్టు నీకివ్వదు, బతకమని" న్యాయం చెప్పాడు మునుస్వామి.

"మనోవర్తివ్వకపోతే బతకడం మానీను, ఏటిలాయరు బావూ... నీకా బయ్యముక్కరలేదు.

ఇన్నాళ్ళూ ఇచ్చిందాంతోటే బతికీ లేదు. నా కాలూ సేతుల్ని నమ్ముకున్నాను. కూలిసేసుకున్నాను. కూడొండుకున్నాను నామాటకేం గాని బావ్, పిల్లతోటి వున్నాది, ఆయమ్మ మీద దయ సూపెట్టు. అతగాడి మీద పిటీషను పెట్టు. ఆ గోసిక్కు్రసయిన మనోవర్తిదో అందినట్టుగ సూడు... వస్తానమ్మా... మనవి కుక్కలు సింపిన బతుకులు..." అన్న పోలమ్మ పుష్ప చెయ్యి పట్టుకు తడిమి వదిలింది. ఆప్యాయంగా చూసింది. లాయరుకు చేతులెత్తి దండమెట్టి అక్కడ్నుంచి కదిలింది.

మునుస్వామి ఊపిరితీసుకున్న శబ్దం వినిపించింది.

పుష్ప తేరుకొని చూసింది.

"పుష్పా, మళ్ళీ నెల ఫస్టుకిరా, ఈలోగా నేను ఎంక్వయిరీ చేసి, రిమైండర్ పంపిస్తాను. ఆనంద్‌కు లెటరుకూడా రాస్తాను, లేదా కలుస్తాను. సరేనా వెళ్ళిరా.." మునుస్వామి చెప్పి కోర్టు హాల్లోకి వెళ్ళిపోయాడు.

పుష్ప భారంగా ఇంటికి నడిచింది.

పుష్పకి ఏం చేయాలో తోచడం లేదు. ఎందుకంటే కొడుక్కి డబ్బులు పంపి రెండు నెలలు దాటింది. మళ్ళీ ఇంతదాకా పైసా పంపడం కుదరలేదు. అసలుకి వస్తాయనుకున్న డబ్బులు రాకపోవడంతో అన్నీ వాయిదా పడ్డాయి, కాదు స్థంభించిపోయాయి. ఇంట్లో పప్పులూ, ఉప్పులూ, బియ్యమూ.. నూనె పంచదార.. అన్నీ నిండుకున్నాయి. ఇల్లంతా ఎవరో దోచేసినట్టుగావుంది.

అలా దోచేసిన వారిని తలచుకొని కూర్చుండిపోయినట్టుగ కాళ్ళూచేతులూ ఆడక కూర్చుండిపోయింది పుష్ప.

ఆనంద్ తలపుకి వచ్చాడు.

అతనితో మూడేళ్ళ కాపురం .. అదిముక్కలవ్వడమూ గుర్తుకు వచ్చింది. పదేళ్ళ క్రిందటి జీవితం కదలాడింది.

పుష్పతో పెళ్ళయ్యేనాటికి ఆనంద్‌కు ఉద్యోగం లేదు. పెళ్ళయిన ఆరునెలలకే ప్రవేటు ఉద్యోగం వచ్చింది. మరో ఆరునెలలకి అంటే పెళ్ళయిన ఏడాది తిరగకుండానే ప్రభుత్వోద్యోగం వచ్చింది. దాంతో ప్రెస్టేజి పెరిగింది. అంతకుముందు తెచ్చిన యాభైవేలు కట్నం చాలా తక్కువగా ఆనంద్‌తో పాటు ఇంటిల్లిపాదికీ తోచింది. నిరుద్యోగిగా వున్నప్పుడు యాభైవేలు ఎక్కువనిపించలేదు. అయితే ఉద్యోగం వచ్చాక చెయ్యాల్సింది పెళ్ళి. లక్షణంగా లక్షకు పైగానే వచ్చున్ను. బేడ్‌లక్- కొద్దిలో లాటరీ తప్పిపోయినట్లు శ్రేయోభిలాషులందరూ తెగ బాధపడిపోయారు. ఆ బాధ చూస్తే ఆనందుకూ

బాధనిపించింది. ఇంట్లోవాళ్ళకి మరీ బాధనిపించింది. అప్పటికీ కొందరనేసారు- "ఈ కాలంలో ఏదో ఒక ఉద్యోగం వుంటే చాలు లక్షలు కుమ్మరిస్తారు ఒక్క ఏడు ఆగి వుంటే మేమే ఇచ్చేవాళ్ళం."

అన్నిమాటలు విన్నాక - 'ఇప్పుడు ఇవ్వకూడదా? తీసుకోకూడదా?' అనీ అనిపించింది ఆ కుటుంబానికి.

అడ్డుగోడలా తోచింది పుష్ప.

గ్యాస్టవ్ సిలండర్‌తో పేలిపోతే బాగున్ను, కాని పేలలేదు. కిరోసిన్ పోసి నిప్పు పెడితే బాగున్ను. నిప్పు కాలలేదు. ఫేనుతో తాడు పెనవేసుకొని బిగుసుకుపోతే బాగున్ను, బిగియలేదు. గొంతును రెండు చేతులూ పట్టి ఊపిరాడనివ్వక పోతే బాగున్ను, శ్వాస ఆగలేదు!

ఆశ చావలేదు!!

చివరికి ఉద్యోగానికి కట్టడానికని మరోయాభై వేలన్నా కనీసం తెమ్మన్నారు. ఇన్‌స్టాల్‌మెంటు ఇవ్వలేమన్నారు. పుష్ప తలిదండ్రులు ఎలాగయినా సరే తమ వల్ల కాదన్నారు. ఆనంద్ వచ్చిన ఉద్యోగం పోతుందన్నాడు. డబ్బుకోసమన్నా రెండో పెళ్ళి చేసుకోవాలన్నాడు. పుష్పకు పిల్లలు లేరందామనుకున్నాడు. కాని పుష్ప నెలతప్పే వుంది. ఇంక తప్పేదేముంది?

ఆనంద్ తాగొచ్చాడు. పుష్ప భయపడింది, బతిమలాడింది. మళ్ళీ తాగొచ్చాడు. ఇంటిల్లిపాదీ తప్పనలేదు. తందాన తాన అన్నారు. కట్నం తేకపోవడం నీతప్పు, నీవల్లే వాడు పాడయి పోతున్నాడన్నారు. రోజూ తాగి వచ్చేవాడు. పుష్ప మీదపడి కొట్టడం, తన్నడం చేసేవాడు. ఇక్కడా అక్కడా అని లేదు. వట్టి మనిషా కాదా అనీ లేదు.

చివరికి పిండం నెలల నిండక ముందే నెత్తురు ముద్దయి స్రవించింది.

పుష్ప ఆరోగ్యం పాడయింది. కన్నవారిని తీసుకుపొమ్మన్నారు. తీసుకుపోబోతే 'కోడల్ని తెచ్చుకున్నది కాపురానికా?, కన్నారింట్ల తిరగడానికా?' లేదు వీల్లేదన్నారు. 'డబ్బుతో అయితే తీసుకువెళ్ళడమైనా... రావడమైనా అరుగుతొక్కడమైనా!' అని నిర్ధారించారు.

కూతుర్ని వదిలి, కూతురు పెళ్ళి అప్పుని వదల్లేక ఏడ్చుకుంటూ పుష్పతలిదండ్రులు వెళ్ళిపోయారు.

మరో రెండేళ్ళలో పరిస్థితులు మారకపోయినా, బలవంతపు కామకోరికల క్రింద శరీరం నలిగి నజ్జయి పుష్ప గర్భవతయింది. వట్టి మనిషి కాకపోవడం వల్లే తన గట్టి కోరిక నెరవేర్చుకోగలిగాడు ఆనంద్.

కడుపులో బిడ్డని కడుపులోనే కరిగించేస్తామన్నారు. తప్పి పుట్టినా గొంతులో వడ్ల గింజ పడేస్తామన్నారు. బలమైన పిండమయి బతికినా గొంతునులిమి చంపుతామన్నారు.

అవన్నీ ఆగాలంటే, బిడ్డ బతకాలంటే ... బతికిన బిడ్డను చావకుండా చూడాలంటే... అన్నిటికి ఒకటే మార్గం అన్నారు - అవి విడాకులు! విడాకులు ఇష్టపూర్వకంగా అంగీకరించి ఇవ్వడం అని తేల్చారు.

పుష్ప మూడేళ్ళ జీవితానికే ముసలయిపోయింది. విసుగెత్తి పోయింది. అలసిపోయింది. అవిసిపోయింది.

శారీరక, మానసిక హింస 'రిగ్యులర్ డైవర్స్' లెక్కల్లో కొచ్చినా -విడాకులు వచ్చే సరికి ఏళ్ళు గడుస్తాయని లెక్కగట్టి - దాన్ని ' మ్యూచివల్ కన్సెంట్ డైవర్స్' క్రింద - పరస్పర అంగీకారంతో ఆరునెలల్లో విడాకులు వచ్చాయి.

అప్పుడూ మునుస్వామే వున్నాడు. 'మేమయినా, కోర్టులయినా కలిసి వుండమనే చెపుతాయి. విడిపోమని చెప్పవు. విడిపోతామన్నా ఒప్పవు. పిరియడ్ కేటాయిస్తుంది. ఇదంతా ముస్తాబు. అందమైన ముస్తాబు చెరిగిపోవడం బాధే. అయినా కలతలయితే ఎవ్వరయినా తీర్చేస్తారు. కలిసి కాపురం చెయ్యించడం మాత్రం ఎవ్వరివల్లా కాదు. అందుచేత మనోవర్తి అందుతుంది. దాంతో నువ్వు హాయిగా వుండొచ్చు. పిల్లాడు తోడున్నాడు. నేచురల్ గార్డియన్ మీరే కాబట్టి మీ దగ్గరే వుంటాడు ఈ ఐదేళ్ళు, ఆ తర్వాత తండ్రికి చెందుతాడు..'' అన్నాడు.

పిల్లాడికిప్పుడు అయిదేళ్ళు నిండాయి. ఆనంద్ వచ్చి తీసుకుపోతాడేమో బెంగని పించింది. కాని ఆనంద్‌కి కొత్త పెళ్ళాం పిల్లలూ వున్నందుకేమో మరిరాలేదు. అయితే పుష్ప తలిదండ్రులు మాత్రం 'పిల్లాడ్ని చూసినపుడల్లా నీకు గతజీవితం గుర్తుకొస్తుంది రోజూ నువ్వు బాధ పడ్డమెందుకు, మా దగ్గరే వున్నీ ' అని పిల్లాడ్ని తమతో తీసుకుపోయారు. నెలకి మూడు నాలుగొందలయినా పుష్ప పంపిస్తూవుంటుంది.

తలిదండ్రులు రమ్మన్నా పెళ్ళికావలిసిన పిల్లలున్నారు, వాళ్ళ భారానికి తానెందుకు అదనం కావాలని వెళ్ళలేదు. స్వతంత్రంగానే వుంటోంది.

తేరుకోలేని.. దెబ్బతీసిన జీవితం వల్ల మళ్ళీ వివాహప్రయత్నమే తలచలేదు. పైగా ఎదిగిన కొడుకున్న తనని, ఎవరయినా చేసుకుంటారనీ తలచలేదు. ఇంకా కట్నం, కన్నెత్వం ఎలానూలేవు కాబట్టి ఎవ్వరి భాగస్వామ్యం లేక ఒంటరిగానే వుంటోంది.

ఆనందు యిచ్చిన నెలనెలా మనోవర్తి మొదట్లో తీసుకోవడానికి అసహ్యమేసింది. కాని మనోవర్తి హక్కుగా తోచింది.

ఇచ్చిన యాభైవేల కట్నంకు వడ్డీ డబ్బు మనోవర్తి డబ్బుకి నాలుగురెట్లు వుంటుంది. ఆ విధంగా తూచినా అన్యాయమే! అయినా యవ్వనాన్ని ... శరీరాన్ని, కన్నెత్వాన్ని ...జీవిత మాధుర్యాన్ని .... ఇలా అన్నింటిని ధ్వంసం చేసి 'కప్పం' కట్టడమా? మరి కప్పాన్ని 'కానుక' గా ఎందుకు తలచారో... భరణం అని ఎందుకన్నారో... మనోవర్తని మభ్యపెట్టారెందుకో?

ఏది ఏమయినా మనోవర్తిని హక్కుగా ఆధారంగానే పుష్ప భావించింది. అయితే ఏ ఆధారం లేకుండా చేసింది కూడా మనువే. మనువయ్యాక తనువు ఇంటి నాలుగ్గోడల మధ్య మగ్గిపోయింది. ఉద్యోగ ప్రయత్నాలకు వయసూ ఉత్సాహమూ రెండూ కోల్పోయింది. నిత్యదాడికి గురయిన శరీరం నీరసించి, కన్నీళ్ళు తప్పితే - చెమటోడ్చడానికి పనికి రాకుండా చేసింది.

వీటన్నిటి రూపమే మనోవర్తి! అది దయా దాక్షిణ్యం కాదు అనుకుంది ఎందుకు మూడు నెలలుగా మనోవర్తి అందలేదో మళ్ళీ ప్రశ్నించుకున్నా పుష్పకు జవాబు దొరకలేదు.

డబ్బు అవసరం పెరిగి చేబదులుగానో, వడ్డీకిందో ఇప్పించమని కోరుదామని పుష్ప తన స్నేహితురాలు లత దగ్గరికి వెళ్ళింది.

లత భర్త చనిపోయాడు. లతదీ పుష్పలాంటి జీవితమే. అందుకనే ఒకరి కష్టాలు మరొకరికి అర్థమయ్యేవి. ఒకరి సుఖదుఃఖాలు మరొకరికి అవసరమయ్యేవి.

పుష్ప వెళ్లేసరికి లత ఇంట్లోనే వుంది. కాని ఎక్కడికో బయలుదేరడానికి సిద్ధంగా వుంది. పుష్పని చూడ్డంతోనే "ట్రెజరీ దాకరా, పెన్సన్ తీసుకోవాలి. తర్వాత వచ్చేద్దాం" అంది లత.

ఇద్దరూ బయలుదేరారు.

"ఏమిటి పదోతేదీ లోపలకదా, మరిదేంటిప్పుడు?" అర్థం కానట్టు అడిగింది పుష్ప .

"ఏం చేస్తాం? నేను బొట్టూ పూలూ పెట్టుకున్నాను ... ప్చ్.... అదే కారణం.." లత నిట్టూర్చుతూ అంది. పుష్పకేమీ అర్థం కాలేదు. అదే విషయం ప్రశ్నించింది.

"ఇంటి వాళ్ళు మొగుడు పోయాక ఎందుకని బొట్టు చెరిపేసారు. పూలు తీసారు. నేను స్వతంత్రంగా వుందామని నిర్ణయించుకున్నాక నా ఇష్టంతో మళ్లీ బొట్టూ పూలు పెట్టుకుంటున్నా, తెలుసుగదా... ఆ ట్రెజరీ ఆఫీసరు కుదరదమ్మాయ్ అన్నాడు. ఏం అంటే నువ్వెవరితో వున్నా, పెళ్ళిచేసుకున్నా పెన్సన్ ఇవ్వడానికి రూల్స్ లేవు. ఒప్పుకోవు. అంచేత నీ వాలకం మార్చుకో అన్నాడు..." లత ఆగి పుష్పవేపు చూసింది. పుష్ప ముఖంలో అర్థం అయ్యీ అవని ప్రశ్నలు.

"అంటే నువ్వు వాటిని తీసెయ్యాలా?" అమాయకంగా పుష్ప ప్రశ్నించింది.

"ఈ దేశంలో విధవరాలు అంటే ఇలావుంటుంది. ఇలావుండాలి అనే ఒక పద్ధతివుంది కదా, నేనా పద్ధతిలో లేను. నేను కాదు పెళ్ళయి పట్టుమని పదేళ్ళు కాపురం చేయని అమ్మాయిలదీ ఇదే పరిస్థితి. పోయిన వాళ్ళ కోసం ఏడ్చినన్నాళ్ళు ఏడుస్తాం... బాధపడతాం, కాని వయసుడిగి పోయినట్టు - ముసలితనం ఆవహించినట్లు - ఇంక జీవితమే లేనట్టు వుండం... అందుకని అనుమానం. దాంతో ఎంక్వయిరీ, ఇదిగో పెండింగ్...." లత చెప్పింది.

పుష్పకు జీర్ణించుకోవడం కష్టంగావుంది.

లత మనస్తత్వం ఎరిగినదయినా ఇలాంటి స్థితిలో నవ్వగలగడం అంత తేలికయిన విషయం కాదనుకుంది పుష్ప.

తర్వాత పుష్ప మరేమీ అడగలేకపోయింది.

ఇద్దరూ ట్రెజరీ ఆఫీసు చేరారు.

"మీదింకా కాలేదండి, ఆఫీసరుగారు లేరు..." అదే విభాగపు క్లర్కు నములుతున్న కిల్లీ మింగుతూ చెప్పాడు.

"ఎప్పుడవుతుంది?" లత అడిగింది.

"ఎప్పుడంటే ఏం చెపుతాం? పెండింగ్‌లో వున్నవి. అయినా మీకా కొత్త. రూల్సేగాని పద్ధతులు తెల్సుకోరు, అన్నీ మేం చెప్పలేం.. పనులు చేయించుకోగలగాలి" కసాబిసా నమిలినట్టుగానే వుందామాట.

లత ఏదో అనబోయింది. కాని ఓ ముసలి ప్యూను సైగ చేస్తూ పక్కకి పిలిచాడు. లత వెనకాతలే పుష్ప కూడా నడిచింది.

ముడతలు పడ్డ ముఖంతో అన్నిదిక్కులూచూసి "నేను చెప్పింది ఇను. నువ్వు నా

కూతుర్లాంటి పిల్లవని చెపుతున్నాను. ఇక్కడాఫీసుల్లో పద్ధతులు ...అంటే ఆఁ.. మామూళ్ళవీ లంచాలూ ఇవ్వడమే కాదు....'' ఆగిపోయాడు ప్యూను.

చెప్పమన్నట్టుగా చూసింది లత.

"నేను తండ్రయినా ...చెప్పలేను... అదే... ఆ ఆఫీసరు బాబులకి ఇమ్మన్నదిస్తే... అంటే ఆల కోరికలు తీరిస్తే..... రాత్రులు గడిపితే ఏ ఇబ్బందీ వుండదు. ఇక్కడ మొగుడు కష్ట పడిన సొమ్ము-పి.ఎఫ్.. అగడం బుగడం అన్నీ రావాలంటే తప్పదు. లేదంటే చచ్చిందాక తిప్పుతారు. చాలదూ అంటే ఎవరితోనో వున్నట్టు, పెళ్ళయినట్టు రిపోర్టు వచ్చిందని .... ఎంక్వయిరీలనీ....'' మరి చెప్పలేకపోయాడు ముసలాడు.

లత స్థంభించిపోయింది.

పుష్ప స్థాణువైపోయింది.

తన పని అయిపోయినట్టు ప్యూను వెళ్ళిపోయాడు.

కొద్దిసేపు చేతకానివాళ్ళలా నిలబడిపోయినా, లత తేరుకొని 'రావేఁ' అని పుష్ప చేయిపట్టుకొని పెన్సన్ విభాగం దగ్గరకు వెళ్ళింది. లత రావడం చూసి తలెత్తి చూసాడా క్లర్క్.

"ఎంక్వయిరీలూ, పెండింగులూ వేగం తేల్చుకోండి, లేదంటే ఏం చేస్తారో చేసుకోండి. మేం ఏం చేయగలమో మేమూ చేస్తాం... మీ ఆఫీసరొస్తే, 'లేకపోవడం వల్ల బతికిపోయావ్రా గాడిదా' అన్చెప్పండి,.. రాకపోతే అంతు చూస్తా అంటూ లత ఎర్రబడ్డ ముఖంతో గట్టిగా అరిచింది. ఆ క్లర్కే కాదు స్టాఫంతా గుడ్లునిలేసి నిలబడిపోయారు. లత పుష్పచేయి పట్టుకొని బయటకొచ్చేసింది.

పుష్పకి ఆశ్చర్యం కంటే ఆనందంగా అనిపించింది.

ఇద్దరూ ఇంటి దారి పట్టారు.

పుష్ప పరిస్థితిని చూస్తూ వుండి లతను డబ్బులు అడగలేకపోయింది.

★ ★ ★

పుష్ప కొడుక్కి ఐదొందల రూపాయలు ఎమ్.వో చేయగలిగింది. ఆమె మనసు కుదుటపడ్డది. అందుకు కారకుడయిన వేణుకి మనసులోనే పలుమార్లు కృతజ్ఞతలు చెప్పుకుంది. బయటకు థాంక్స్ అని చెపుదామన్నా బిడియపడతాడు. 'అంటే..... థాంక్స్... కృతజ్ఞతలు చెప్పేస్తే తీరిపోయిందనేనా' అంటాడు వేణు.

వేణు మీద అభిమానం నిండింది. మనుష్యుల మీద అపనమ్మకమూ అసూయా వేసినపుడు వేణులాంటి వాళ్ళే దాన్ని కొద్దిపాటయినా తుడిచి వేయగలుగుతారు.

వేణు లతకి మిత్రుడు. లత పెనిమిటికి చిన్ననాటి మిత్రుడు. ఏదో యుద్ధంలో ఓడిపోతున్నట్టు కన్పిస్తున్న వేణు కళ్ళలో రేపటికయినా గెలుస్తామన్న ధీమా, ఆత్మవిశ్వాసం కన్పిస్తాయి. ఏవేవో పుస్తకాలు ఎక్కువగానే చదువుతాడు. లతకీ పుష్పకీ చదవమని ఇస్తాడు. లత బాగానే చదువుతుంది. పుష్ప చదివింది తక్కువే. అయితే వేణు చెప్పిన విషయాలు విన్నది ఎక్కువ. వేణు నాలుగయిద్దపాలు అరెస్టుకూడా అయేడు. ఎందుకో వేణు గురించి తెలియని బెంగ వెంటాడుతుంది పుష్పని. ఏదయినా చెప్పుకోవాలనీ అన్పిస్తుంది.

అందుకే వేణు ఇప్పుడు ఎదురుగా వుండడంతో తన విషయాలూ, లత విషయాలూ చెప్పింది పుష్ప.

వేణు ఏదో ఆలోచిస్తూ వున్నాడు.

పుష్ప అతని వంకే తదేకంగా చూసింది. అలసినట్టుంది అతగాడి ముఖం. తీరిక లేదేమో గడ్డం బాగా పెరిగిపోయింది. అయినా అసహ్యంగా లేదు. ఆ కొద్దిపాటి లోతుకళ్ళకి అందంగానే వుంది. తెల్లని చక్కని పలువరుస ముచ్చటగా వుంది, దానికి తోడు బొద్దు మీసం.

వేణు బాగున్నాడనుకుంది. వేణు రోజూ వస్తే బాగున్ను అనుకుంది. తన బాధలన్నీ ఆలోచనలకెత్తి వేణు మోస్తుంటే తనుమాత్రం గుండెబరువు దిగిపోయినట్టు హాయిగా ఊపిరి పీల్చుకుంది.

అంతలోనే వేణూ మీద జాలేసింది. కాకపోతే అప్పుడే వచ్చిన తనకి అన్నివిషయాలూ చెప్పి అశాంతికి గురిచేయడం నేరమనిపించింది. ఎప్పుడు తిన్నాడో, ఏమో అనుకొని గబగబా వంట చేసింది. వడ్డించాక 'తిందురు రండి' పిలిచింది.

వేణు స్నానం చేసి భోజనానికి కూర్చున్నాడు.

'నువ్వూ చేసెయ్యి' అంటూ వేణు అడగడంతో పుష్ప తనూ కూర్చుంది.

ఇద్దరూ భోజనాలు పూర్తిచేసారు. అప్పటికి సమయం రాత్రి పది కావచ్చును. గదిలో రెండు వేపులా రెండు పక్కలు పరిచింది పుష్ప.

'చదువుతారా?' అడిగింది.

'లేదు... వేకువన బయలుదేరిపోవాలి, కొంచెం లేపుతావు సుమీ' అన్నాడు పక్క మీద వాలుతూ వేణు.

బల్బు ఆర్పి, నైట్ బల్బు వేసింది పుష్ప. తను మరోపక్కమీద చేరగిలబడింది. కొద్దిసేపు నిశ్శబ్దం.

"మళ్ళీ ఎప్పుడొస్తారు?" పుష్ప అడిగింది.

వేణు ఆ ప్రశ్నకు సమాధానమివ్వకుండా ఆర్థిక స్థితి గురించి అడిగాడు. లాయర్ని కలవమన్నాడు. కారణం తెలిసాక ప్రొసీడవొచ్చునన్నాడు. పిల్లాడి గురించి బెంగ వద్దని చెప్పాడు. తను చదివిన పుస్తకాలు గురించి, తనని నిలేసిన పాత్రల్ని గురించి పరిచయం చేసాడు. అన్నీ అయేటప్పటికి పన్నెండయ్యింది.

వేణు ఆవలింత తీసి కళ్ళుమూసుకున్నాడు.

గదినిండా మసక వెలుతురు వింతగావుంది.

పుష్ప పడుకుందేగాని నిద్రపట్టడం లేదు. ఇటూ అటూ దొర్లింది. వేణువేపు చూసింది. కదలిక లేదు.

పుష్పలో ఎన్నాళ్ళుగానో అణచివేయబడి, చిద్రంచేయబడివున్న కోరిక చిగురులు వేసింది. వళ్ళంతా తేలికయిపోతూ నరాలు వినపడని ధ్వని చేయడం ఆమెకు వినిపించింది.

తన శ్వాస తనకే పెద్ద శబ్దమై గదిలో నిశ్శబ్దాన్ని తరుముతోంది. లేచికూర్చుంది. వేణుని సమీపించి మళ్ళీ వెనక్కి వచ్చింది.

బలవంతాన పడుకోబోయినా వల్లకాలేదు. లేచి వెళ్ళి వేణుపక్కనే చేరగిలబడింది. వేణుకదిలాడు, కళ్ళు తెరిచాడు. ఆ క్షణంలో ఆమె అతన్ని ఆబగా చుట్టేసింది. ఉక్కిరి బిక్కిరయిపోయింది. వేణుకూడా బలంగా తన చేతుల్తో లాక్కుంటూ పుష్పని కౌగిలిలో ఇముడ్చుకున్నాడు.

సముద్రపు అలల్లా హోరులెత్తిన కోరికలు తీరం దాటాయి.

ఆకాశంలోని చంద్రుడు ఆకతాయిగా కిటికీ లోంచి చూడబోయి, వల్లకాక - వెన్నెల్ని జారవిడిచాడు.

★ ★ ★

ఆ మాటలు విన్నాక పుష్ప మెదడూ శరీరం గడ్డ కట్టుకుపోయాయి.

"వదిలేసినోడి పెళ్ళాం ఎవడితో పోతే ఏమిటి? అనేది పాత సామెతయితే కావచ్చును.

చట్టం ప్రకారం ఆ సామెత చెల్లదు. 'వదిలేసినదాని మొగుడు ఎవరితో పోతే ఏమిటి?' అనేది నేటి సామెత ... చట్టం సామెత కూడా" మునుస్వామి ముఖంలో నవ్వు మాయం కాలేదు.

లతకి విషయం అర్థమవుతూ వుంది.

కోర్టు కాంపౌండులోనే వేరుసెనక్కాయలమ్ముకుంటున్న పోలమ్మ పుష్పని చూడ్డంతోనే వచ్చి అక్కడే నిలబడింది.

"అయితేటాయమ్మకి మనోవర్తి రాదంటావా?" పోలమ్మ అడిగింది.

"రాదు. ముమ్మాటికీ రాదు. చట్టం కూడా అతగోడి తరుపునే వుంది, మనోవర్తి ఇంక ఇవ్వనవసరం లేదని తిరిగి పిటీషన్ పెట్టాడాయన..." మునుస్వామి చెపుతూవున్నా పోలమ్మ ఆగలేకపోయింది. 'ఎందుకు' అడిగింది.

"ఎందుకంటే ... నీకు బోధ పడాలంటే నే చట్టమంతా చదవాలి నీ ముందర. ఈ అమ్మాయి విడాకులు తీసుకొని వుంది గదా, మరొకరితో సంబంధాలు పెట్టుకోవడంతో ఇదంతా వచ్చింది." అన్నాడు మునుస్వామి.

మునుస్వామి చూపు చులకనగా వున్నా, పోలమ్మ ఆగలేదు. తను అడగాలనుకున్నది అడిగింది.

"మరి ఆ ఆనందు బాబు ఇడాకులు తీసుకోలేదా? ఇంకొకర్తిని చేసుకోలేదా? ఈయమ్మంతే సేసుకోలేదు, అదవా సేసుకుంతే తప్పేటొచ్చింది? అతగాడు పెళ్ళాం పిల్లలతోటి రమ్ముగున్నాడు. సేనా? ఇవ్వతలోలు మనుషులు కారా? ఈలకి సీమూ నెత్తురూ వుండదా? పులుపూ కారమూ తినరా...." ఇంకా బజాయించి అడిగేదే మునుస్వామి ముసలిదానికా అవకాశమివ్వలేదు.

"నిజమే... కాని... మనోవర్తి చెల్లిస్తున్నాడు గదా.." అన్నాడు మునుస్వామి.

"బాబూ .... ఒక మాటంతాను కోపమొద్దు. నీను ఏ దొంగల్ల దోపల్లపడో ఎలగొకలాగ దిబ్బయిపోయి నెలకో అయిదొందలు టంచనుగిస్తాను. ఆ బాబుగాని, నువ్వు గాని కాపురం సెయ్యడం మానియ్యండి సూస్తాను..." పోలమ్మ గొంతు ఉక్రోషంతో నిండివుంది.

"ఆ కాలంలో పుట్టలేక పోయావా? చట్టం నువ్వే రాసేద్దువు.." నవ్వుతూ ముసలిదాని గంపలోని చెనక్కాయలు నములుతూ అన్నాడు మునుస్వామి.

"పుష్ప ఎవరితోనో సంబంధం పెట్టుకుందా? ఎవరన్నారు?" సహనంతో అంతదాక ఆగిన లత అడిగింది.

"అవతల క్లయింటమ్మా... ఆనంద్, ఆయన మా నోటీసుకు రిప్లయి అలా ఇచ్చాడు. ఎవరో వేణట. చిన్నాళ్ళుగా వుందిట. గుట్టుగా పెళ్ళికూడా చేసుకున్నారట..." ఇంకా మాట్లాడే వాడే. మునుస్వామికి లత ఆ అవకాశమివ్వలేదు. "ప్లీజ్ స్టాప్ ఇట్" ఆ పదం పదంలా లేదు, పెద్దకేకలా వుంది.

మునుస్వామి నోరు మూసుకున్నా, కళ్ళు తిప్పాడు. నల్లకోటును తడుముకున్నాక ధైర్యం వచ్చిందేమో - అంతకంటే కోపం కూడా. దాంతో గొంతు పెంచి "నామీద కేకలు వేస్తారేం? మీరెంత గొంతు చించుకున్నా, అది క్లయింట్ ఆరోపణ. మీరూ రిప్లయి ఇవ్వండి. ఎంక్వయిరీ జరుగుతుంది..."

"పుష్పా! నిజమా..." అడగలేక అడిగింది లత.

పుష్ప కళ్ళల్లో నీళ్ళూరుతున్నాయి. తప్పితే మాట రావడం లేదు.

దుఃఖం ... ఏడుపు.....

కోర్టు గగ్గోలులో ఎవరు ఎవర్నీ పట్టించుకోవడం లేదు.

పోలమ్మ మాత్రం గంప పక్కన పెట్టి సముదాయించింది. లత మరో పక్క. కొద్ది సేపటికి కళ్ళు పైట చెంగుతో తుడుచుకో ప్రయత్నించింది పుష్ప.

"మనిషి జలమ్మెత్తాక మనిషిలాగుండక రాయలాగుండడం ఎవరి తరం? అసలు మనిషే కాదు ఏ జీవయినా పుట్టిందగ్గర్నుంచీ ఆకలంటాది. నిద్రంటాది. భయ్యమంటాది. అలగే వయసు మీదడితే కావఁము అంతాది. ఆకలి, నిద్దర, బయ్యం, కావఁము ఇవేవీ లేకంట శరమ్మేలేదు. శరమ్మ లేకంటా జీవి లేదు. పేణం లేదు...." ముప్పై ఏళ్ళుగా శీలవతిగా నిర్బంధంగా వుండిన పోలమ్మ మగ్గిపోయిన జీవిత అనుభవంతో ఆ మాటలు అన్నది.

మునుస్వామి మొదటిసారిగా ఈ దఫా తలదించుకున్నాడు.

మళ్ళీ పోలమ్మే అంది.

"ఇడాకులు మనుషుల్ని ఎడం సేస్తాయి. దూరమెడతాయి తప్పితే పూరా సంబంధాలు తెంపనేవు. తెంపితిలగ జరగా జరగవు."

ఆ మాటలు అక్కడి వాళ్ళని ఆలోచనల రూపంలో చాలా దూరం తరిమి కొట్టాయి. పుష్ప ఆలోచిస్తూంది. లత ఇంకాస్త దూరం వెళ్ళింది.

మునుస్వామి 'ముసిలి ముండకెన్ని తెలివితేటలున్నాయో! కలిసుంటే నాయుడ్ని

మాపేసున్ను...' అని మాత్రమే అనుకున్నాడు. అతగాడికేదో గర్వ భంగమయినట్టుగా వుంది. న్యాయ వ్యవస్థే ఓడిపోయినట్టు అనిపిస్తున్నది. అందుకే భరించలేకుండా వున్నాడు. అలాగని నోరు విప్పలేకుండా కూడా వున్నాడు.

"అయిదేళ్ళు కాపురం సేసి కాదన్నాడు నాయుడు. నాకయితే ఎవుల్నయినా పెళ్ళి సేసుకొని నాయుడి తలతీసినంత పనిసేద్దుమా అని వుండీది. మా పల్లెలంట నాయుడి పెళ్ళాన్ని ఏలుకొనే దయిర్యం గల మొలతాడు గట్టిన మగోడు లేపోండు. అందరూ సాటుగ రమ్మన్నోళ్ళే. నలుగుర్లనాసెయ్యి పట్టుకోడానికెవుడూ ముందుకురాలే. ఎందుకంటే నాను కన్నెరికం లేని దాన్ను. పిల్లలు కూడా పుట్నారేమో... పడక సుకానికి తప్పితే 'పెళ్ళాం' గా సెప్పుకోడాకి సిగ్గు సేటయినదాన్ను. దీనంతటికి మూలపురుషుడు నాయుడు. ముష్టి మనోవర్తితో బతుకు తీరిపోద్దా. తీరిపోద్దంటాది కోరుటు. తీరి పోద్దంటాది నేయం. ఈ లాయర్లంతే సెపుతారు. అంతకెక్కువ సెప్పనేరు. మనకీ పేణం వుందనీసి, దానికో సెరమ్ముందని అనుకోరు. ఉప్పూ కారంవూ తిన్న ఒల్లు సచ్చిపోయే అంటే మటుకు సచ్చిపోద్దా? సచ్చిపోదు. సంపుకు తింటాది. కాలుసుకు తింటాది. అప్పుడెప్పుడో మా తాతలనాడు సహగమన మనీసి బతికుండగనే ఒక్కసారే బూడిదయి పోయావోళ్ళు. ఇప్పుడది లేదు. కాని రోజూ కాలిపోడమే... బుగ్గయి పోడమే..." పోలమ్మ వల్లంతా వణికింది.

విడాకులు పొందినా ఆడది సొంత ఆస్తే! దాని మీదెవడూ చెయ్యి వెయ్యకూడదు. నీడ పడకూడదు. ఒకసారి తాళి కట్టిన నేరానికి జీవితాంతం కట్టుబడి వుండాలి. అలా కట్టుబడి వుండడానికే, నిర్బంధించడానికే ... మనోవర్తి! అందుకే భరణం చెల్లిస్తారు. దానికే చట్టాలు, కోర్టులు కాపలా కాస్తాయి!

మనిషి పోయినా సొంత ఆస్తి - దాని మీదెవడూ చెయ్యి వెయ్యకూడదు. నీడ పడకూడదు. కొన్నాళ్ళయినా కాపురం చేసినందుకే ఒంటిగా జీవితాంతం కట్టుబడి వుండాలి. అలా కట్టుబడి వుండడానికే, కట్టిపడెయ్యడానికే వితంతు పెన్షన్! అందుకే భృతి చెల్లిస్తారు. దానికీ చట్టాలూ, కోర్టులూ కాపలా వుంటాయి!

మగవాడి శాశ్వత ఆస్తి ఆడది!

వేరే కాపురం చేస్తూ మనోవర్తితో శాసిస్తాడు. చచ్చిపోయినా సరే ఆనవాళ్ళు లేకుండా శాసిస్తాడు. కట్టడి చేస్తాడు.

తనకు తప్ప ఎవరికీ చెందకూడదన్చెప్పి పాతివ్రత్యంతో పోతే ఫరవాలేదంటాడు. పరాధీనతలో బతకాలంటాడు. ఆ పరుడు తాళి కట్టిన వరుడు!

- ఇవో... ఇలాంటివో ఆలోచనలతో లత, అందులో చాలావరకు అర్థమయిన పుష్ప... అనుభవం కొత్త పాఠాల్ని బోధిస్తున్న పోలమ్మ....

నల్లకోటు కనిపించలేదు న్యాయంలాగే!

కోర్టు ఆవరణలో ఏదో స్త్రీల గుంపు!

అటు నడిచారంతా. పోలమ్మ నినాదం అందుకుంది. వెనకాలే లతా పుష్పా కూడా! అలసిపోయిన గుండెలు అరవడంవల్ల కొంత భారాన్ని దించుకుంటున్నాయి.

రచన : *12-10- ' 94*

ప్రచురణ : విపుల